

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 7.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Készült a
Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 Lendület Kutatócsoport keretében
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetében

A borítón:
Jelmeztervek Csokonai Vitéz Mihály *Tempefői c. vígjátékához*
(vízfestmény, 1809 körül)
Csurgó, Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium Könyvtára, K 90, belső címlap

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A kötetek honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, a BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

Magyar közmondások és tréfás bejegyzések XVI–XVIII. századi albumokban

Köztudott tény, hogy az *album amicorum* divatját a nagy wittenbergi teológus professzor, Philip Melanchton indította el. Az első magyar albumtulajdonosok protestáns teológusok voltak, ezért saját albumbejegyzéseik között a Biblia- vagy zsoltáridézetek, a valláserkölcsi bölcsességek és tanítások domináltak. A XVI. században még a magyar tulajdonosok albumaiban sem igen használják a magyar nyelvet, a legtöbb ismert albumbejegyzés latinul van. Az pedig, hogy egy „világi” vagy tréfás magyar bejegyzés forduljon elő, különleges ritkaság – aztán egy évszázaddal később, ha nem is válik általános gyakorlattá, de gyakrabban előfordul, főleg idegen barátok albumaiban. Ennek oka részben szociológiai (a XVIII. századi bejegyzők között akadnak polgárok vagy szabadabb gondolkodású teológusok), részben pedig összefügg a korszellem változásával.

Alábbiakban ezeket a nem vallásos bejegyzéseket szeretném sorra venni, megfelelő kommentárral. Jelenlegi tudásunk szerint az első tréfás bejegyzőt Zvonarics Gergelynek hívják, ő „Sarvariensis Pannonius”, vagyis sárvári születésű horvát Hungarus, aki valószínűleg jogot tanul Tübingenben és Strassburgban. Erre a bejegyzése melletti álló női alakról következtetünk, aki Iustitia, az igazság jelképe. Az album tulajdonosa Johann von Bassen, lüneburgi vagy sziléziai német, mivel emlékkönyvének legelőkelőbb bejegyzői ifjabb August brunswicki és lüneburgi, valamint Joachim Friedrich lignitzi és briegi herceg. Zvonarics 1598. június 27-én címert rajzol, továbbá németül és magyarul ír be a Bassen-alumba, „Lib Vnnd Leid / ist meins Summer / Vnnd Winter-theil”, majd „Higied ha nem hized, akar ki legi, vakarji ki”, vagyis „Higgyed, ha nem hiszed, akárki légy, vakarj ki”.¹ Szerencsénkre senki sem vakarta ki Zvonarics rajzát és bejegyzését; rajta kívül még egy magyar és egy Hungarus van az albumban, Ungnád András, sonnecki báró, továbbá az erdélyi Békesi Gáspár, de ők nem a magyart használják bejegyzéseikben.²

1 *Johann von Bassen emlékkönyve*, Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek (a továbbiakban: HAB) Cod. Guelf. 65. Noviss. 12°, fol. 72.

2 Az albumról részletes beszámolót írt NÉMETH S. Katalin, „Zvonarics és Békesi – két ismeretlen peregrinus”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 119 (2015): 814–819. Szerinte Zvonarics legalább három évet töltött Tübingenben.

A következő magyar közmondást egy haarlemi hollandnak, Egbert Johann Verhoofnak az uppsalai nagykönyvtárban őrzött albumában találtam, bejegyzője Félegyházi „Matthias” – nem Mátyás, hanem Máté,³ Heidelbergben tanuló magyar. Verhoof tanult ember volt, sokféle megfordult Európában, Svájcba utazott először, majd Heidelberg után Leidenbe, Hágába, Amszterdamba, találkozott Scaligerrel, Dousával és a magyar kapcsolatairól ismert botanikus Carol Clusiusszal is, mindez heidelbergi tartózkodása után történt. Félegyházi ezt a latin szöveget írta be 1603 karácsonyán Verhoof albumába: „Quod nec contra fidem, nec contra bonos mores iniungis indifferenter est, / habendum et pro errum inter quos vivitur societate servandum”, amit azon nyomban le is próbált fordítani, pontosabban annak magyar változatát megadni: „Az ki mas ember zekere farkan ül, annak ezeket kel mondani. – Bodog ember valaki mas ember niavaliaian tud tanulni”.⁴ O. Nagy Gábor szerint „valakinek a szekere farkán ül” annyit tesz, mint valakinek a kegyeit élvezni, s ezért annak kiszolgáltatva lenni.⁵

Félegyházi Máté a híres debreceni Félegyházi Tamás teológus fia vagy unokaöccse lehetett, számtalan más magyarral együtt ő is David Pareusnál disputált, méghozzá pár hónappal bejegyzése előtt, 1603. január 29-én. Ez a disputációja évekkel később, 1611-ben meg is jelent Pareus *Collegium thologicarum [...] deceria una* című művében.⁶ Hazatérvén Félegyházi Máté valahol Észak-Magyarországon, Kassa táján viselhetett lelkészi hivatalt, de nem tartozott Szenci Molnár Albert pártfogói vagy barátai közé, legalábbis nincs róla szó Szenci Molnár naplójában.

Időrendben a következő közmondás-bejegyző Ferenczffy Lőrinc, II. Ferdinánd királyi titkára (1577–1640), akinek Holl Béla egy teljes életrajzot szentelt.⁷ Bejegyzése a sokat utazó németalföldi Ernst Brinck (1582–1649) egyik albumában található, amelybe Szenci Molnár Albert is beírta mottóját, s amelynek külön ékessége egy szép Clusius-, meg egy csillagászati ábrával ellátott firenzei Galilei-bejegyzés.⁸ Brinck volt a független Németalföld első konstantinápolyi követének, Cornelius

3 Alighanem azonos azzal a „Matthaeus Felegyhazinus”-szal, aki üdvözlő verset írt Pataki Füsüs János *Királyoknak tüköre...* (1626) c. művéhez, lásd *Régi magyar nyomtatványok 1603–1635* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983; a továbbiakban: RMNy), 1347. digitális nyilvántartás: *Inscriptiones Alborum Amicorum*, főszerk. LATZKOVITS Miklós (2003–2016), <http://iaa.bibl.u-szeged.hu> (a továbbiakban: IAA), 12287. sz.

4 Egbertus Johannis Verhoofus, *Album amicorum*, Uppsala, Koninglike Bibliotekhet, MS Y 146, fol. 59.

5 O. NAGY Gábor, *Magyar szólások és közmondások*, 2. kiadás (Budapest: Gondolat Kiadó, 1976), 623. sz.

6 RMK III, 5828.

7 HOLL Béla, *Ferenczffy Lőrinc: Egy magyar könyvkiadó a XVII században* (Budapest: Magyar Helikon, 1980).

8 Brinck „utazási” albuma a hágai Királyi Könyvtárban található MS 135 K4 szám alatt. Galilei bejegyzése a 63., Clusiusé a 67–68. lapokon.

Hagának a titkára, sokfelé megfordult, például 1612 és 1614 között a Portára, majd onnan vissza utaztában; számos nyelvbe belekóstolt, ezek listája fel is van sorolva fenti albumában (állítólag 200 nyelvről van szó!). Mivel tudja, hogy Brinck szennyedélyes nyelvgyűjtő, Ferenczffy Lőrinc ugyancsak kiterjedt nyelvtudását bizonyítandó hét nyelven ír be a harderwijki tudós-diplomata gazdag emlékkönyvébe, köztük anyanyelvén, magyarul. A bejegyzés ideje 1614, helye nincs megadva, de alighanem Bécs. A közmondás így hangzik: „Az ky madarat akar lionj (lőni), ne pöngesse ujáth”.⁹ Ez a mondás a magyarban elég ritka, O. Nagy nem ismeri, lehet, hogy Ferenczffy más nyelvből fordította, mert említett bejegyzései között a lengyelben találunk hasonlót: „Kto chcze ptokij lapach (łapać), Ne (nie) trzeba kijem chybach (chybać)”.¹⁰ (Aki madarat akar fogni, ne bottal próbálja.) Fönnmaradtak Brinck *Adversaria* című jegyzetfüzetei is, ezek szintén többnyelvűek.¹¹

Nyugat-magyarországi, pontosabban rajkai születésű az a magyar peregrinus, aki magát „Jacobus Öppy, Raika-Pan(onnius)”-ként jellemzi, s úgy tűnik, a főrangú Liszti Ferenc kísérője vagy nevelője. Ezt abból is látni, hogy Liszti Strassburgban Tacitusról értekezik 1616 márciusában, és ezt követi ugyanazon év áprilisában Öppy ugyancsak Tacitusból választott értekezése: *Quaestionum. Dodecas VII. Miscellaneorum Ex C.Cornelii Taciti, De situ moribusque Germanorum*. Mindkettő a Tacitus-fordító és őt Lipsius alapján tanító Matthias Bernegger professzor elnöklete alatt készült.¹²

Öppy Jakabtól két bejegyzést találtunk albumokban. Az elsőt Strassburgban írta be egy Georgius ab Olnhausen nevű ismerőse, talán diáktársa emlékkönyvébe 1614. október 20-án, méghozzá négy nyelven. Első a latin: „Vivit post funera virtus”, vagyis az erény túléli a halált. Ezután jön egy közismert latin (cicerói) szállóige magyar fordítása: „Myg elek, remelek”. Furcsa mód az ezt követő francia mondás teljesen más szellemiségű: „Tout par amour, rien par force”, majd még három sor német szöveg előzi meg a barátságos latin ajánlást, amelyet Öppy mint „Hungarus” ír alá.¹³

Öppy 1615. vagy 1616. április 28-án, ugyancsak Strassburgban több nyelven ír be egy Uldaricus Springenschmidt nevű jó ismerős diáktárs albumába. A fő nyelv itt is a latin: miután bejegyez egy Seneca-sort („Saape majori Fortunaee, locum facit injuria”) és egy közmondást, Öppy két német sorral, egy magyar és egy francia sorral folytatja. A magyar közmondás: „Job Embernek az io hir

9 Brinck albuma, f. 122. Hivatkozva HOLL, *Ferenczffy Lőrinc*, 28. jegyzet.

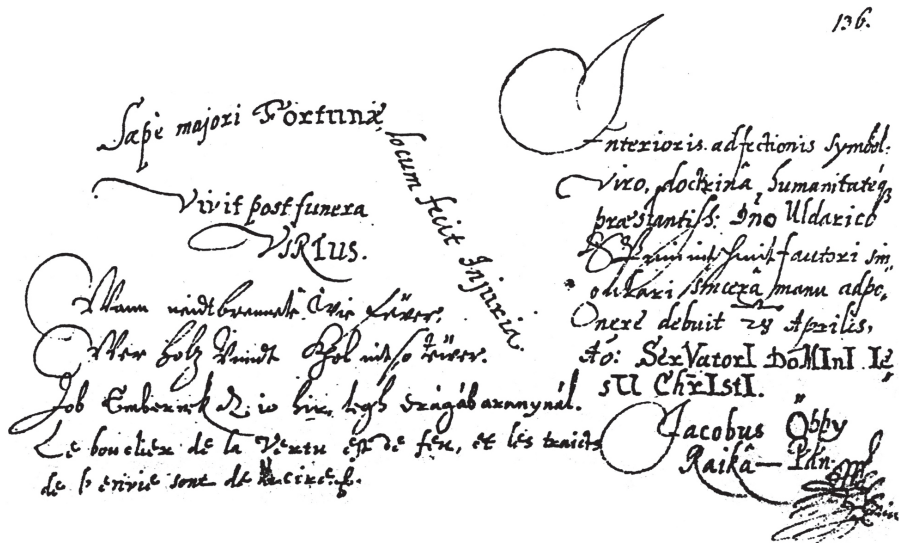
10 Uo.

11 A harderwijki városi archívumban, vö. Claude SWAN, „Memory’s Garden & other Wondrous Excerpts”, <https://www.arhistory.northwestern.edu/documents/faculty-books-articles/Swan-Claudia-MemorysGardenandotherWondrousExcerpts.pdf> (letöltés: 2019.12.16).

12 Liszti disputációja Tacitusból: RMK III, 1178. Apjának, Liszti Istvánnak ajánlja. Öppy Jakabé: RMK III, 1179, ugyancsak Liszti Istvánnak ajánlva.

13 *Georgius ab Olnhausen albuma*, London, British Library, MS Egerton 1250, f. 52.

legh drágáb aranyál”¹⁴, ami egy mai közmondásgyűjteményben „Jobb a jó hír a nagy gazdagságnál”¹⁵ változatban szerepel. Ennek a bejegyzésnek alapján úgy gondoljuk, Öppy művelt kismemesi ivadék lehetett, és Liszti Ferenc költségen tanulhatott Strassburgban.

Nem minden magyar nyelven szöveget bejegyző volt született magyar: különösen a nyugati határszélen találunk a XVII. században magyarul is értő osztrákokat. Ilyen lehetett az a bécsi Johannes Christopherus Rauscher(us), aki a német Erhard Steding orvos albumába ír be két sort latinul, illetve magyarul. Steding 1650–1659 között beutazta fél Európát, Strassburgtól Páduáig és Veronáig, útközben, Itáliából visszatérően Pozsonyban is töltött pár hetet. Rauscher szövege kedvesen egyszerű jótanács: „Amici more noveris, non oderis!”, amit így magyarít meg: „Nem minden barátod, ki read mosolyodik”,¹⁶ más szóval, ahogy a közmondás-gyűjtemény mondja, „nem mindenki jóakarónk, aki mézesmázos hozzánk”.¹⁷ Steding albumában más pozsonyiak is szerepelnek, így Mezger Márton Kristóf, Georgius Zillinger és Eliae Thomas, akik közül Mezger alighanem azonos azzal a később M. C. Mezger néven Regensburgban működő orvossal, akihez pár évvel később disszertációt ajánlanak.¹⁸ Közülük Mezger

14 *Ulricus Springenschmidt albuma*, Koppenhága, Thott 417,8°, fol.136. Öppy kronosztikonját nehéz feloldani, innen a bizonytalanság a dátumot illetően.

15 O. NAGY, *Magyar szólások...*, 747. sz.

16 *Erhard Steding albuma*, HAB, Cod. Guelf. 309.3. Extravag. fol. 82.

17 O. NAGY, *Magyar szólások...*, 348. sz.

18 RMK III, 7700.

olaszul, Zillinger és a teológus Thomas latinul ír be a Steding-albumba,¹⁹ ami meggondolkoztat: Rauscher miért tarthatta fontosnak, hogy magyar mondattal tisztelje meg Steding emlékkönyvét? Ez, úgy hiszem, kiderül a bejegyzés hosszú latin ajánlásából: Erhard Steding Rauscher régi ismerőse, számos évvel korábbi „termékeny strassburgi beszélgetéseikre” hivatkozik, amikor is Rauscher csak mint „Austriacus” mutatkozhatott be, viszont most Pozsonyban már olyan bécsi osztrák, aki magyar földön („in Hungaria”) telepedett le, tehát már majdnem igazi „Hungarus”.²⁰

Időrendben és földrajzilag is nagyot ugrunk: Pozsonyból Lipcsébe, ahol Huszti Szabó István ír be egy kétsoros magyar szöveget Daniel Krieg teológus albumába. Nem ő az egyetlen magyarországi bejegyző ebben az emlékkönyvben, megelőzi őt ifjabb Johannes Burius, a száműzött korponai evangélikus lelkész hasonnevű fia, akiből később beszercebányai lelkész lesz.²¹ Burius 1692. október 8-án ír be az albumba, latinul. Huszti, aki „Stephanus Huszthi, Medicinae Studiosus” néven szerepel itt, művelt, világlátott orvos és teológus. Debreceni és kolozsvári tanulmányai után Huszti 1691-ben megy külföldre, az Odera melletti Frankfurt után először Franekerben, utána Londonban Staphorstnál, majd Oxfordban tanul, Leidenben több ízben disputál, és 1694 tavaszán érkezik Lipcsébe, hogy aztán 1695. augusztus 25-én Hallében szerezzen orvosi diplomát.²² Bejegyzése a Krieg-albumba azért érdekes, mert magyar *irodalmi* szövegből idéz szólásmondást, egy *Cantio Pulchra* (Sokan szólnak...) tizenegyedik versszakának szövegváltozatából:

Adagium Hocce Hungaricum:

Nem nehéz az igazat nyelv(v)el meg ölni

Mint két sasnak egy galambot semmibe venni.²³

Ugyanezt a szöveget Huszti megismétli latinul. A bejegyzések időpontja 1694. április 30., tehát még a hallei doktorátus előtt vagyunk. Hallében különben Huszti két disszertációt publikál, magyarul viszont többnyire vallásos fordításokat ad közre Kolozsvárt és másutt.²⁴ Hazatérése után Debrecenben működik mint városi főorvos, 1704 után hal meg.

19 *Steding albuma*, ff. 76, 80, 82v.

20 Lásd a 16. lábjegyzetet

21 RMK III, 7297.

22 ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon*, 3. kiadás (Budapest: 1977), 272.

23 *Daniel Krieg albuma*, London, British Library, MS Sloane 2360, f. 70v. Az idézett közköltészeti szöveg a XVII. század közepétől népszerű, irigyek elleni panaszének (*Sokan szólnak most én reám*) részlete. A szövegcsalád kritikai kiadása: *Szerelmi és lakodalmi énekek*, s. a. r. STOLL Béla, Régi magyar költők tára XVII. század 3 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961), 116. sz.

24 ZOVÁNYI, *Magyarországi...*, 272. Magyar művei közül ismertebb a *Keresztyéni josagos cselekedetekkel tellyes Paraditsom Kertecske* (Kolozsvár, 1698), amelyet a pietista Arndttól fordított.

Ugyancsak német földön, Jénában hagy nyomot egy Gottfried Crusius nevű teológus albumában „Matthias Marthius Posonio-Hungarus”, aki alighanem német anyanyelvű. Szimbóluma görög, ajánlása latin, s amit 1712. szeptember 12-én magyarul beír az emlékkönyvbe, az fordítás Szent Ágostontól: „Ubi sum non sum; ubi vero nondum sum, ibi sum”, amit Marth így magyarít: „A hol vagyok nem vagyok; a hol pedig még nem vagyok, ott vagyok”.²⁵ Ezt a rejtvényes szólásmondásnak hangzó magyar mondatot a pozsonyi Hungarus alighanem barátai unszolására írta be Crusiusnak, mintegy jelezvén: „én magyarul is tudok”. Marth (Bél Mátyáshoz hasonlóan) négy nyelven értő, Tübingentől Königsbergig számos egyetemet látogató teológus, akinek Pozsonyban őrzött, számos Hungarust felvonultató albumában latin, német és szlovák idézetek mellett csak egyetlen magyar nyelvű bejegyzés maradt fenn egy Bárány György nevű evangélikus teológus tollából.²⁶

De a XVIII. század már a felvilágosodás százada, amikor a protestáns teológusok is hajlamosak arra, hogy ne kegyes szövegekkel írják tele barátaik vagy alkalmi ismerőseik emlékkönyvét. Ezért nem lep meg Asbóth Ádám soproni (alighanem evangélikus) lelkészjelölt, aki „az altdorfi Academiában létekor”,²⁷ 1716. október 9-én nőcsúfoló sorokkal tiszteli meg Johannes Daniel Monro nevű diáktársa albumát. Asbóth nem biztos, hogy matrikulál Altdorfban, de ott jártában Monro valószínűleg arra kérte, írjon albumába „valamit” magyarul. Mire a tréfás kedvű soproni ember szokásosan vallásos latin szimbóluma után (Dominus providebit!) ezt vetette papírra anyanyelvén:

Az Ass[z]on csak gyarlo
Hamisságra hajlo
Ne hidgy szavának²⁸

Nem tudni, egyetértett-e Asbóthtal az az erdélyi peregrinus, aki 1717-ben végzett Nagyenyeden, ekkortájt kezdte albumát, amit aztán rengeteg érdekes bejegyzéssel gazdagított német és angol földön 1717 és 1726 között. Vásárhelyi Baba Ferencről beszélek, aki bár református lelkészjelöltnek indult, később kereskedéssel is foglalkozott, s nagyon színes egyénisége volt ennek a kornak. Albumában a legkorábbi külföldi bejegyzések egyike azé a váradi Köblös Péteré,

25 *Gottfr(ied) Crusius Stendhaliensis albuma*, Hannover, Niedersächsische Staatsarchiv, MS VI Hs 13–29, f. 242.

26 Bárány egy latin nyelvű bibliai idézet után szimbólumául ezt írja be: „Ki szabadétt meg engem ez hallandó testbül? Rom. VII. 24”, s szép, hosszú magyar ajánlással tiszteli meg „A tudos és bötsületes Possesort” Jénában 1710. május 29-én. Pozsony, Ustredná knižnica Slovenskej Akadémie, Rkp. zv. 459, f. 387.

27 *Johann Daniel Monro albuma*, London, British Library, MS Egerton 1549, f. 38v.

28 Uo. A versrészlet egy Beniczky Péter-szöveget parafrazeál.

akivel Vásárhelyi Baba az Odera melletti Frankfurtban találkozott, s aki meglehet, nem is teológus, hanem kereskedő volt. Legalábbis ezért írhatott be egy elég szkeptikus magyar mondatot latin jelmondata (Quo fata trahunt, retrahumque sequamur) alá a fiatal peregrinus albumába: „Mert jobb az Isten száz papnál”.²⁹ Ami az erdélyi peregrinus magyar diáktársait, illetve alkalmi ismerőseit illeti, akik között Ráday Gedeon és Teleki József is szerepel, meglepően kevesen írnak be albumába magyarul, Köblösön kívül csak ketten, az 1718 nyarán Hollandiából hazatérő Aszalai János és Fejér Kovács Gábor, későbbi debreceni professzor, mindketten Frankfurtban. Közülük az idősebb Aszalai mintha tanácsot próbálna adni az alighanem már fiatal korában is túl magabiztos és nagyratörő Vásárhelyi Babának, úgymond:

A ki jól tanúlt és igazán tudós
Szelíd erkölcsű az és alázatos.³⁰

Bár néhány évvel később Vásárhelyi Baba még lefordítja Campegius Vitringa *Leiki élet* című vallásos művét, ha hihetünk Hermányi Dienes Józsefnek, már ekkoriban zavaros anyagi ügyekbe keveredett. Állítólag hamisított tokaji bort próbált eladni Angliában, másodszeri frankfurti tartózkodása idején már kölcsönből élt, azután földönfutó lett Magyarországon – más szóval nem fogadta meg Aszalai János intelmeit.³¹ A mai napig publikálatlan album ettől függetlenül színes emléke utazásainak és rendkívül széles körű kapcsolatainak.

Az oxfordi Bodleian Könyvtár őrzi a kasseli születésű Johann Conrad Giesler albumát, amelyet Giesler 1717 és 1728 között vezetett, főleg Halléban. Az itteni egyetemen matrikulált mint jogászhallgató 1719. október 22-én az a csepei Zoltán István, akinek bejegyzéséből megtudjuk, hogy Tokajból való (Tokaino Hungarus) és jelmondata „Melius mori, quam sibi vivere”.³² A klasszikus jelmondat és az ugyancsak latin nyelvű ajánlás közé Zoltán István még beiktat két magyar sort, amit mintha egy népdalból vagy a közköltészetből idézne: „Az kinek szaz jo

29 *Colossus Aeternitati Dicus Continens Nomina [...] Summorum Patronorum, Fautorum, Praeceptorum, Amicorum et Benevolorum Francisci Baba de Maros Vasarhely*, MS Additional 27, 310, f. 105. 2008 óta kiadásra előkészítve a Szegei Tudományegyetemen.

30 Uo., f. 67. *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, szerk. BOZZAY Réka és LADÁNYI Sándor (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2007) csak egy „Szalai Johannes, Hungarus”-t ismer (No. 750), aki 1717-ben matrikulált Franekerben, de aki alighanem azonos az album „Aszalai Jánosával”. Az idézet feltehetőleg egy korabeli moralizáló vers részlete.

31 HERMÁNYI DIENES József, „Nagy Enyedi siró Heráklitus – és Hól mosolygó ’s hól kacagó Demokritus”, in HERMÁNYI DIENES József *szépprózai munkái*, kiad. S. SÁRDI Margit, Régi magyar prózai emlékek 9 (Budapest: Akadémiai Kiadó – Balassi Kiadó, 1992), 434–435.

32 *Johann Conrad Giesler albuma*, Ms 21581, Oxford, Bodleian Library, f. 141.

baratya van, / Szaz forintja van”,³³ más szóval ritka kincs a jó barát. Gondolom, Zoltán néha Gieslerrel iszogatót és mulatót, s az is lehet, hogy a hallei egyetemen borszakértő hírében állt. Nem sokkal később, 1732-ben Boroszlóban már tudós értekezést tesz közzé Fischer Dániel a híres tokaji borról,³⁴ amit ugyan Paracelsus nem, de számos király, köztük Báthory István is szívesen ivott.

Hadd fejezzem be ezt a kis értekezést egy sikamlós versikével, amelyet egy göttingeni emlékkönyvben találtam. A tulajdonosát B. F. Pilgramnak hívják, s a bejegyző szerint „nemes ember”. Nem tudni, mennyit értett Pilgram magyarul, lehet, hogy lebeszélte volna Hevesy (?) Fabricius András uramat arról a hibás helyesírással tett bejegyzésről, amelyet ez az erdélyi nemes ember Jénában írt be albumába 1736. augusztus 4-én. A tréfás versike négysoros, itt közlöm eredeti helyesírással, majd átírással:

Az Asszonyam [!] két szomja,
 Bellé fekszem ném bánja
 Lába közü bab oda
 Azon feyül nagy Tsuda³⁵

*Az asszonyam két combja
 Bellé fekszem ném bánja
 Lába közü" bab oda
 Azon feyül nagy Tsuda.*

*Nemes és nemzeter
 Barátam Vindannak írta
 ezeket a Sokat mindenkon
 emlékeztetésért ég. o. kezelve
 Szolgálya. Andr. Fabr. de Tebe
 Erdélyi nemes ember.*

*Királyban helyik
 Augustusban
 1736.*

Mai helyesírással és szóalakokkal: „Az asszonyom két combja, / Beléfekszem, nem bánja, / Lába között bab odva, / Azon felül nagy csoda”. Az ezt követő ajánlás régi ismeretségre utal és arra, hogy „Andr. Fabr(icius)” talán diáktársa volt

33 Uo.

34 FISCHER Dániel, *De terra medicinali Tokayensi a chymicis quibusdam pro solari habita*, Vratislaviae, 1732, lásd RMK III, XVIII. század I, 1720–1760, sz.

35 B. F. Pilgram *albuma*, Staats u. Universitätsbibliothek, Göttingen, Hist. lit. 48b, f. 86v. IAA 8590. sz.

Jénában Pilgramnak: „Nemes és nemzeti Barátam Uramnak írja ezeket szokot mindenkori emlékezetért ég. [?] ő kegyelme szolgálja. Andr. Fabr. de Hevesy [?] erdélyi nemes ember”. Kérdés, valóban szolgálja volt-e a bejegyző Pilgramnak, vagy ez csupán udvariassági formula „barátom uramnak”. Latzkovits Miklós véleménye szerint a bejegyző más személy volt: Andreas Gabriel Vanckhel von Seeberg.³⁶

Mindenképpen érdekes fejlemény, hogyan alakul át (demokratizálódik?) a korábban szinte kizárólag kegyes szövegeket vagy ókori bölcsességeket bejegyzők mentalitása két évszázad alatt. Pontosabban úgy tűnik, magának az albumnak a műfaja válik ketté: a férfiak szabados szövegeket, „népi” mondásokat kezdenek beírni barátaik albumába, míg éppen a XVIII. században válik divatossá a polgárasszonyok és kékharisnyák között a szentimentális emlékalbum.

36 Vö. SZABÓ Miklós és SZÖGI László, *Erdélyi peregrinusok: Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849* (Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 1998), 4219. sz.; TAR Attila, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon, 1694–1789*, Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 11 (Budapest: 2004), 1901. sz.